

SZEMLE

A magyar irodalom története. Készült a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Intézetében. Főszerkesztő: SÓTÉR István. 1. A magyar irodalom története 1600-ig. Szerk. KLANICZAY Tibor, írták GERÉZDI Rabán, KLANICZAY Tibor, V. KOVÁCS Sándor, PIRNÁT Antal, STOLL Béla, VARGAS Béla. — 2. A magyar irodalom története 1600-tól 1772-ig. Szerk. KLANICZAY Tibor, írták BÁN Imre, HOPP Lajos, KLANICZAY Tibor, PIRNÁT Antal, STOLL Béla, TARNAI Andor, VARGA Imre. Bp. 1964, Akadémiai Kiadó. 568, 648 l.

Több mint egy évtizeddel a közvetlen előkészületek megkezdése után egy szintézistől megkívánható minden igény állandó, sok áldozatot kívánóan gondos szem előtt tartásával elkészült az új magyar irodalomtörténet első két kötete. De ha újat mondunk, a valóságtól már el is tértünk. A hat kötetre tervezett, hatalmas összefoglalás nemzeti irodalmunknak, egész irodalmi művelődésünknek első ilyen arányokban megvalósult számbavétele. Létrejött — tartalmi értékeitől szinte függetlenül — ezért nagy tudománytörténeti esemény, s a magyar tudományszervezés jelentős sikere.

E két kötet irodalomtörténeti értékének méltatása — természetesen — nem folyóiratunk feladata. De a könyv-, sajtó- és írástörténet szoros kapcsolata az irodalmi műveltség történeti vizsgálatával nyilvánvaló. Ezért a mi munkánkban is nagy segítségként kell üdvözölni *A magyar irodalom történetének* most megjelent első két kötetét. A mi munkánk az anyagfeltárás és rendszerezés első és jelentős fázisában irodalomtörténeti munka is. *A Magyar Könyvszemle* irodalomtörténeti folyóirataink megindulásáig a *Századok* mellett, majd az *Egyetemes Philológiai Közönlöny* oldalán, irodalomtörténeti anyag, adalékok közlésével, bizonyos kérdések tisztázásával, a hazai irodalomtudomány történeti vizsgálataihoz — hosszú fennállásának legnagyobb részében — hasznosan társult.

Nem titkoljuk, egyik legfőbb törekvésünk volt és marad, hogy ez a folyóirat, az utóbbi években sikeresen felújított hagyományaihoz híven, a magyar irodalmi kultúra történetének feltárásából reá eső munkát becsületesen és színvonalasan végezte el. Külön öröm volt ezeknek az évtizedes törekvéseknek eredményeit az irodalomtörténet két kötetében ismételtén viszontlátni.

A kötetek bevezetésében KLANICZAY Tibor pontos és világos fogalmazással ismerteti a szintézis kialakításában követett irányelveket. A rokontárgyú kutatásokban, a könyvkultúra történeti vizsgálatában is sok tekintetben hasznosítható útbaigazításként használhatjuk ezeket. Ugyancsak KLANICZAY vezet tovább középkori irodalmunk előtörténetének (*Ősköltészet*) és első századainak problémái (*A keresztény-feudális irodalom alakulása* — 46—65. l. — és *virágása* — 66—124. l.) között. „Az egyházi kultúra kezdetein át” kerül sor a gondolatközlés középkori eszközeinek, íróanyagának, írószközöknek, kódexnek a rövid, de igen pontos ismertetésére. Az írásbeliség egésze is most integrálódik először középkori irodalmunk összképébe „közérdekű retorikus irodalom” találó és teljesen helytálló meghatározással (76—79. l.). Ennek a közérdekű irodalomnak a művelői, a retorikából élő írástudók, a klerikusok voltak. Az európai művelődésre éppen az ezredik évtől kezdve ennek a klerikusrétegnek az elsődleges kultúra-hordozó szerepe a jellemző. A kor egyházi kultúrája ekkor lényegében már klerikus művelődés, magán viseli annak a rétegnek a világi és egyházi funkciókra egyaránt alkalmasságát. Az ilyen értelemben egyházi kultúrának része volt a bencés-monasztikus kultúra, de nem volt azzal azonos. Sajnálatos, hogy a kitűnő könyv egy már elavult felfogást enged itt érvényesülni. Pedig ha irodalmi műveltségünk kezdeteit ezzel a klerikus művelődéssel hozza kapcsolatba, és nem szorítja

a bencés-kolostori kultúra kereteibe, a klerikus rétegből kinövő litterátus-deákság irodalomalkotó későbbi szerepe szervezett fejlődés természetes eredményeként mutatható be. A fejlődés kezdetei azonosak irodalmi kultúránk kezdetivel. De még ezen felül a klerikus-kultúra retorikus jellegének hangsúlyozása — a retorika viszont „civilis scientia”! — az ars dictaminis rövid ismertetésén keresztül lehetővé tett volna egy középkori irodalomelméleti kitekintést is. Ezt ugyanis szintén sajnálattal nélkülözzük. A középkori irodalom alkonya a kolostori kultúra utóvirágzását és a deák-irodalom fellendülését hozta magával. KLANICZAY Tibor ezeknek a fejezeteknek a megírásához VÉGH-KOVÁCS Sándor személyében kitűnő munkatársat kapott, aki méltó módon tartotta magát KLANICZAY fejezeteinek a magas színvonalához. Kettejük munkája *A deák-műveltség* igen sikerült rövid jellemzése (170—174. l.). Az ún. kolostori irodalom ismertetésében a mechanikus, szerzetesrendek szerint jelölt kódexcsaládokra tagolás helyett először olvasunk műfajok szerint készült szép előadást.

A bizánci hatások történeti alapjait jó tájékozottsággal ismerteti KLANICZAY, a további fejlődés lehetőségeiről mégis szívesen olvastunk volna még valamit.

A reneszánszról szóló részeket ismét KLANICZAY Tibor vezeti be. Reális, a megszokott romantikus-nacionalista túlzásoktól mentes méreteken vázolja fel a „renascentia litterarum” hazai jelentkezésének módját és arányait (193—204. l.). GERÉZDI Rabán a humanista irodalom kialakulásáról közöl évtizedes munkájával kiérlelt eredményeket (205—266. l.). A reformáció évtizedeinek irodalmáról (kb. 1530-tól kb. 1570-ig) KLANICZAY bevezetése után VARJAS Béla a tudós humanista, a szoros értelemben vett reformációs és a deák-irodalom hármasságában ad az eddigieknél differenciáltabb, ezért teljesebb képet a reformációs évtizedek irodalmi terméséről, amely azonban mégsem az egész XVI. századot jelenti. A század utolsó három évtizede a reneszánsz udvari, egyházi és népszerű reneszánsz irodalom hármasképében áll elénk KLANICZAY, VARJAS, PIRNÁT Antal, STOLL Béla előadásában. GERÉZDI és KLANICZAY BALASSI fejezete mint olvasmány is emlékezetes marad; VARJAS Béla rövid ismertetése az írásbeli kultúra szétáradásáról a könyv- és nyomdatörténetnek is nyereség.

A második kötet nemcsak lapszám szerint terjedelmesebb valamivel az elsőnél. A rövidebb korszaknak (másfél száz év) irodalmi termése is hasonlíthatatlanul nagyobb, mint a magyar irodalmi műveltség

első hat százada. Több és irodalmibb az írásmű, mint az előző korszakokban. A könyvtörténeti vonatkozások viszonylag kisebb számban kerülnek elő, mint az előző, különösen az írásbeliség történeti egészében helyet foglaló irodalmiságban. Mégis a szép barokk könyvről mondtak, egyes nyomdák, főként pedig a legnagyobb és legfontosabb magyar tipográfus, TÓTFALUSI KIS Miklós alakjának a megrajzolása közvetlen haszon. Közvetve pedig a manierista barokk és későbarokk irodalmi alkotás analízise, műfajok, szerzők, művek gondos, sokszor igen szép (ZRINYI!) bemutatása a könyvtörténeti feltárás és rendszerezés igen fontos segítője lesz hosszú időre. Mert a kötet munkatársai KLANICZAY (különösen a történeti bevezetésekben), PIRNÁT (manierizmus), STOLL Béla (költészet), BÀN Imre (barokk), HOPP Lajos és VARGA Imre (főúri és nemesi), TARNAI Andor (a rokokó és a felvilágosodás előzményei) valóban időtálló munkát végeztek. VARGA a kötet befejező részeiben a barokk irodalom szétáradásáról ad érdekes rajzot. Az írás-olvasás ismeretének terjedésével, az irodalmiságnak általában alsó szintjén a könyvnyomtatás ekkor létesít a XVI. századnál is szélesebb és közvetlenebb kapcsolatot az írott és nyomtatott szó és az olvasni kezdő nép között.

Említsük meg végezetül az első két kötet legfőbb jótulajdonságait: komoly elviségét, amelyből azonban soha nem lesz doktriner vaskalaposág, történetiségét, amely azonban nem kulissza, hanem a mondanivaló termőtalaja, az alapos tájékozódást, minden lényeges eredmény regisztrálását, amely mégsem leltározó pedantéria és az egészet összefoglaló szép előadást. Szolgáljanak ezek megszívlelendő tanulságul a társtudományok, a mi tudományaink számára.

MEZEY LÁSZLÓ

Gutenberg Jahrbuch 1964. Begründet und herausgegeben von Aloys RUPPEL. Mainz, 1964, Gutenberg Gesellschaft. 405 l.

A nagymúltú évkönyv, amelynek most a 39. kötete került ki a sajtó alól, eddigi működésével a könyvtörténeti kutatóknak már két nemzedékét gyűjtötte össze a különböző országokból. A magyar munkatársak sem hiányoztak. Az első generációhoz tartozott FITZ József, akinek írásait ezután hiába keressük, a másodiknak a tagjai pedig BORSA Gedeon, RÓZSA György, SOLTÉSZ Zoltánné és SZÁNTÓ Tibor. Az állandóságot, a hagyományokhoz való hűséget a 82 éves Aloys RUPPEL biztosítja,